

ПОСТУПНА Олена Вікторівна,

к.держ.упр., доц., доцент кафедри менеджменту НУЦЗУ, м. Харків;

СТЕПАНКО Олексій Вікторович,

к.держ.упр., начальник відділу матеріального забезпечення НУЦЗУ, м. Харків

ПРОГНОЗНА ОЦІНКА СТАНУ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

Із початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні з'явилися руйнівні фактори, що негативно вплинули на процес самовідтворення населення та на соціально-демографічну ситуацію в країні у цілому. Важливими чинниками такої ситуації є падіння рівня народжуваності, втрата традиції багатодітності, інтенсифікація смертності, старіння, погіршення стану здоров'я та депопуляція населення, різке зменшення кількості шлюбів, ріст трудової й освітньої міграції тощо.

За останні тридцять років стан демографічної кризи в Україні або кризи демореальності, для якої характерна “втрата здатності суспільного організму до самовідтворення населення у досягнутих раніше якості й кількості” [0], лише погіршується, стає більш гострою проблемою, що викликає занепокоєння в різних групах українського суспільства. Чисельність населення країни з кожним роком скорочується насамперед через низьку народжуваність. А саме – рівень народжуваності в Україні майже на 30 % нижче зареєстрованого на початку 90-х рр. минулого століття (12,7), і у 2017 р. становив 9,4 осіб на 1000 населення. У світовому рейтингу (рейтинг ООН за рівнем народжуваності) Україна в 2015 р. посіла 172 місце із показником 10,9 народжених на 1000 населення серед 199 країн світу [0]. Спостерігається тенденція до постійного зниження цієї позиції (місця у рейтингу). Стрімке падіння абсолютних і відносних показників народжуваності українців лише загострює стан демографічної кризи в країні.

Що стосується сумарного коефіцієнту народжуваності, то, за даними

Державної служби статистики України, в 2017 р. він склав 1,374 на 1 жінку (у місті – 1,283, у сільській місцевості – 1,522). Серед регіонів країни найбільший показник має Рівненська (1,735), Закарпатська (1,641) та Волинська (1,617) області, а найменший – Сумська (1,130), Харківська (1,168) та Чернігівська (1,181) області [0, с. 52].

Все вище зазначене дає підстави для твердження, що динаміка показників народжуваності є визначальною характеристикою як країни в цілому, так і регіону зокрема. Саме ці показники впливають як на формування освітньої політики в цілому, так і на розвиток регіональної освітньої системи.

Спробуємо спрогнозувати стан і розвиток регіональної освітньої системи в умовах демографічної кризи. Розберемо це на прикладі Харківської області. Зауважимо, що освіта як система, процес і результат відіграє ключову роль як у політичному і соціально-економічному розвитку держави, так і у перетвореннях, що відбуваються сьогодні в країні.

Важливим чинником, який визначає загальну спрямованість розвитку соціально-економічних процесів, є прогнозування. Демографічний прогноз є обґрунтованим передбаченням головних параметрів руху населення та майбутньої демографічної ситуації [0, с. 226]. Отже, прогноз є своєрідним передбаченням, для обґрунтування якого потрібно враховувати загальний закон народонаселення, статистичні закономірності та ймовірній концептуалізації демографічних подій (наприклад, такою подією в Україні стала зовнішня військова агресія, розпочата в 2014 р., в результаті якої чисельність населення країни різко скоротилася (майже на 13 тис. осіб), а також з'явилася така категорія населення, як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО)). У нашому випадку прогнозування розвитку регіональної освітньої системи ґрунтується на статистичних даних Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, регіональних органів управління у сфері освіти та особистих спостереженнях автора. Також беруться до уваги законодавчі та нормативні документи

центральных і регіональних органів влади, спрямованих на розвиток освіти та демографічні події, що вплинули на кількісні та якісні зміни в регіональній освітній системі. Зокрема, Харківська область посіла друге місце серед регіонів України, до яких у 2014–2015 рр. з тимчасово окупованої території та районів проведення військових дій було переселено найбільшу кількість сімей ВПО із дітьми [0].

Аналіз демографічної ситуації Харківської області свідчить про існування демографічних провалів (“ям”), тобто моментів демографічної депресії – зменшення чисельності населення. Перший провал охоплює 1999 – 2003 рр., тобто роки з найменшими показниками народжуваності. Найнижчим був показник у 2001 р. (народилося 19025 дітей) [0, с. 44]. Другий провал починається у 2017 р. з позначки 21631 народжених дітей. Вже наступного року ця позначка опустилася нижче позначки 2001 р. і складає 19657 народжених дітей. Однак, слід наголосити, що ситуація в 2019 р. лише погіршується, навіть оприлюднені дані за пів року (8884 дитини, які народилися) дозволяють зробити припущення, що рівень народжуваності продовжує падати. Ці показники негативно вплинуть на розвиток освітньої системи в регіоні. А саме, якщо подивитися на роки із демографічними “ямами” й визначити роки, коли діти підуть до закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) та будуть вступати до закладів вищої освіти (далі – ЗВО), то можна спрогнозувати, що внаслідок першого провалу найменша кількість випускників ЗЗСО, які можуть вступати до ЗВО, очікується з 2019 по 2022 рр., а внаслідок другого – недобір відчують як ЗЗСО (з 2023 р.), так і ЗВО (з 2035 р.). Крім того, з 2018 р. в Україні впроваджується 12-річна середня освіта. Це означає, що ЗЗСО не будуть мати випускників у 2030 р., а, відповідно, й ЗВО не будуть мати можливості зробити набір, навіть за державним замовленням.

Чинниками, які можуть покращити ситуацію в Харківській області, можна назвати – переселення сімей ВПО, внутрішню освітню міграцію та збільшення чисельності іноземців-студентів. Для того, щоб не втрати

педагогічний та науково-педагогічний потенціал Харківщини, органам регіональної влади потрібно продумати відповідні запобіжники та зробити все, щоб освітня система регіону була більш привабливішою та конкурентоспроможною на ринку освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демографічний щорічник “Населення України за 2017 рік”. К. : Державна служба статистики України, 2018. 138 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf.
2. Муромцева Ю. І. Демографія : навч. посіб.. К. : Кондор, 2009. 300 с.
3. Поступна О. В. Забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту: публічно-управлінський аспект / О. В. Поступна, О. С. Полякова. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2018. Вип. 1 (53). С. 97 – 105.*
4. Стешенко В. С. Криза демореальності, криза демографічна. Криза демореальності в Україні на рубежі 20 та 21 ст. Енциклопедія історії України : Т. 5 : Кон – Кю / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України ; Інститут історії України. К. : В-во “Наукова думка”, 2008. URL: [http://www.history.org.ua/? termin=Kriza_Demorealnosti](http://www.history.org.ua/?termin=Kriza_Demorealnosti).
5. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. Х. , 2015. 177 с.
6. World Population Prospects 2019. Population Division. URL: <https://population.un.org/wpp/>.